

Fornborgen Trelleborg.

POUL NÖRLUND, Trelleborg. Med bidrag af Knud Jessen, N. E. Nörlund, Gunnar Knudsen, Ole Mathiassen, C. J. Becker, M. Degerböl. Bekostet af Carlsbergfondet. [Ingår i Nordiske Fortidsminder. Köbenhavn 1948].

Fornborgen Trelleborg är belägen ett stycke från Stora Bält på Sjælland, skrått över Sprogö. Under åren 1934—1942 blev den utgrävd. När vid mitten av 1800-talet de stora mossfynden gjordes på Jylland och på Fyen, var det nya, väsentliga sidor av Folkvandringstidens historia som blottades. Trelleborgs betydelse är likartad för Vikingatiden.

Två år, Vårbyå och Tudeå, flöt i forntiden samman vid platsen för Trelleborg; de bildade här ett näs; på detta näs blev Trelleborg lagt. Orienteringen visar sig närmast gammalnordisk. Planen är enhetlig och måste vara tillkommen på en gång. Allt blev byggt i stor stil och stora proportioner. Själva borgen, en ringborg, fick ett yttinnehåll av ett och ett halft har. En mäktig ringvall av jord, nära 18 meter i bredd, omslöt den; en lika bred grav gav skydd åt landsidan. Men anläggningen inskränkte sig inte härtill. En förborg anslöt, också den med vall och grav, förbindande ålopp med ålopp. Innanför ringvallen lades fyra huskarréer med fyra hus i varje, sammanlagt alltså 16 hus; vart och ett nära 30 meter långt, 8 meter brett. Dessa fyra huskarréer har i sin ordning bildat en ny mäktig karré med en öppen plats, ett slags torg, i mitten. Fyra vägar möttes här på den öppna platsen och förde i raka väderstreck till fyra portar i ringvallen. I förborgen lades nya femton hus, endast obetydligt mindre än de andra. De låg i rad med kortsidorna mot själva ringborgen. En begravningsplats i öster avslutade anläggningen.

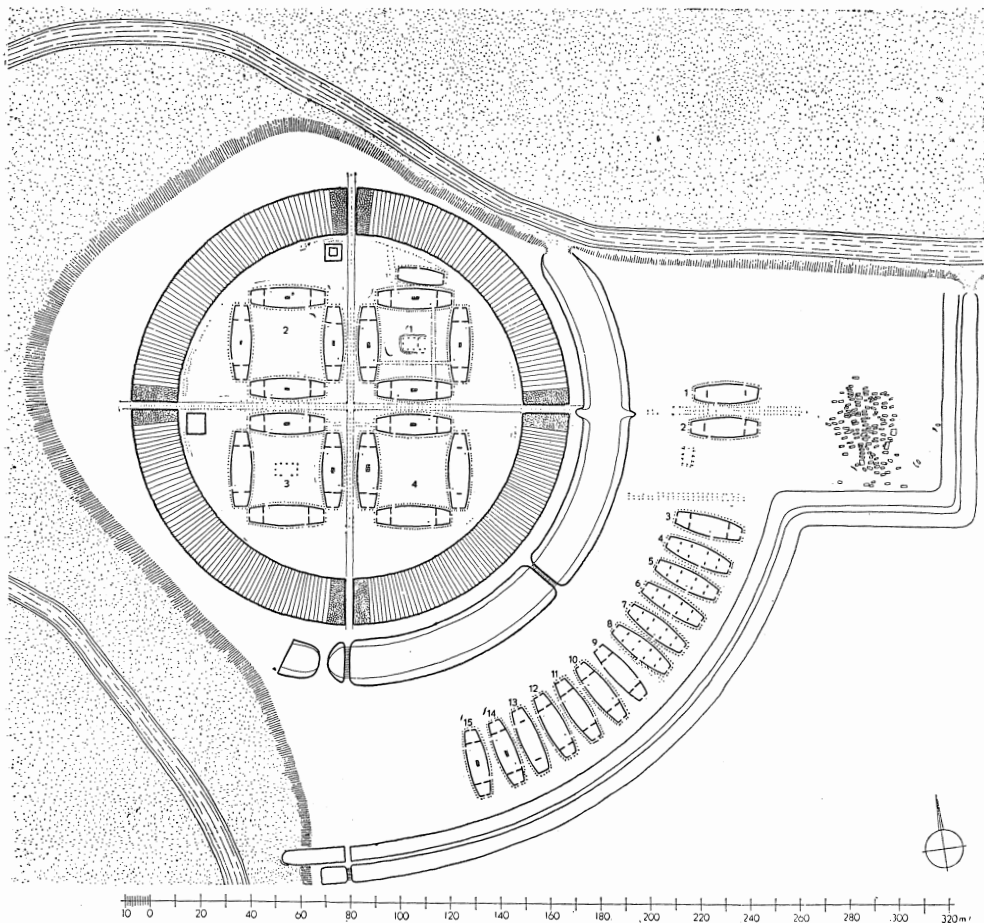
I det vestra Europa dominerade vid den tid då Trelleborg kom till, stenen som byggnadsmaterial. Vid uppförandet av Trelleborg har den spelat en mycket undanskymd roll. Trelleborg var en träborg med mull, torv och lera tjenande till utfyllnad. Husen var av trä; de pallisaderingar som rikligt förekom desslikes; med trä blev också mestadels jordmassorna avstivade. Det har beräknats

att sammanlagt över 8000 stora träd släpats samman för anläggningen. Men var också byggnadsmaterialet primitivt, saknas annars varje spår av primitivitet. Anläggningen ger prov på en högt utvecklad ingenjörskonst, ett metodiskt genomfört geometriskt system. Därtill på en matematisk noggrannhet som tangerar det osannolika. Ringvallens två sidor, den stora vallgraven, förborgshusens gavlar och förborgens vall och grav är lagda på cirklar med centrum i huvudaxlarnas skärningspunkt. Den romerska foten har varit måttenhet. Allt stämmer — ringvallens bredd 60 romerska fot, de sexton husen där innanför vardera 100 romerska fot i längd, förborgens femton hus 90, vägarna som möter varandra i den stora borgkarréen 294 fot vardera. Plan och utförande är lika fulländade.

Utgrävningen av Trelleborg har haft till ledare doktor Poul Nörlund från det danska nationalmuséet. I en utomordentligt noggrann, instruktiv publikation, i sin art en mönsterpublikation, har han i samarbete med andra vetenskapsmän redovisat utgrävningens gång, fynd och fyndförhållanden och dechiffrerat det hela. Tyngdpunkten är sjelvfallet lagd på det rent arkeologiska. Men vid sidan därav har han också gått in på vad han expressivt kallar: »Trelleborg som historiskt fænomen».

Väl i högre grad än någonsin mossfynden ställer fornborgen Trelleborg forskningen inför historiska problem. Vi skall här inskränka oss till de väsentliga. Till vilken del av Vikingatiden är det stora byggnadsverket att förlägga? I vilket sammanhang hör det hemma?

Poul Nörlund skiljer mellan tiden för bosättningen på platsen för Trelleborg och tiden då själva borgen anlades. Ett flertal lösa fynd, mest utrustningsföremål och husgerådssaker, blev gjorda under utgrävningen. Med stöd i dem och de förhållanden, under vilka de blev gjorda, fixerar han den tid, då människor funnits på platsen under Vikingatiden till ungefär ett århundrade: 950—1050 eller något efter; tiden då borgen anlades till fram i slutet av 900-talet. Och hur tänker han sig nu den historia, som knyter sig till Trelleborg? Med stor sannolikhet, säger han, torde anläggningen kunna hänföras till första delen av Svend Tjageskäggs regeringstid, möjligen till Harald Gormsens sista år. Ändamålet med borgen bestämmer han som rent militärt. Tre möjligheter föreligger, menar han. Man skulle kunna tänka sig att borgen blivit byggd för att värna det vestra Sjælland mot vikingar som strukit kring här eller mot större angrepp av fiender. Eller man skulle kunna tänka sig att den anlagts av en erövrare, och syftet ha varit att hålla befolkningen i tygel. Nörlund avvisar begge möjligheterna. I stället framför han en annan teori. Trelle-

Översiktsplan av Trelleborg. Efter Poul Nørfund.

borg låg vid den stora segelleden för vikingaflottorna mot Östersjön och Vesterhavet. Det är lika litet som en annan, ännu blott preliminärt känd, likartad, men än större befästningsanläggning vid samma segelled, Aggersborg vid Limfjorden¹, något lokalt fenomen. Det måste ha varit en riksangelägenhet. Och här öppnar sig nu

¹ För Aggersborg jmf C. G. Schultz, Aggersborg. Vikingelejren ved Limfjorden. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949, s. 91.

den tredje möjligheten. I sina sista år företar Svend Tjugeskägg den stora framstöten vesterut och erövrar England. Verket har varit grundligt förberett, säger Nörlund. Man har att tänka sig att kung Svend i årtal bemödat sig om att utbilda sitt unga manskap. Törhända var Trelleborg utbildningsläger och vinterkvarter för Vestsjällands äventyrstörstande ungdom. Man har tidigare från annat håll sökt leda i bevis att det aldrig existerat något nordiskt Jomsborg sådant den isländska och danska traditionen framställer det. Ett själländskt Jomsborg blir slutomdömet hos Nörlund om Trelleborg.

Den fixering Nörlund gör av den tid, då människor uppehållit sig på näset mellan de två åarna synes övertygande — fynden och fyndförhållandena hänvisar ganska säkert till århundradet 950—1050 eller något efter. Men när Nörlund därpå skiljer mellan tiden för bosättningen på platsen och anläggandet av borgen, daterar denna och för den in i ett historiskt sammanhang, räcker inte bevisen. Det hela kommer till slut att hänga på två föremål, en fibula och ett mynt, men utan att fyndförhållandena och typerna är i stånd att ge det utslag som skulle vara avgörande. Inskjutandet av Svend Tjugeskägg och England i sammanhanget är rena suppositionen. Över de hundra åren från mitten av 900-talet till mitten av 1000-talet eller något efter når man inte.

Men ges det då inga allmänna förhållanden i tiden som är i stånd att lemna en fingervisning, inga samtida historiska uppgifter egnade att i någon mån lokalt belysa Trelleborg som historiskt fenomen?

För Nörlund är anläggandet av Trelleborg en riksangelägenhet. Spörsmålet hänger nära samman med spörsmålet om hur maktförhållandena under tiden för borgens tillvaro gestaltade sig i danaväldet.

Det är en gammal sats att danernas land, om inte förr, så mot slutet av 900-talet varit ett samlat rike under en kung. Beviset föres med utgångspunkt från inskriften på den sten som Harald Gormsen lät sätta över sig i Jellinge; det heter här att han »vann sig allt Danmark». Men var också danaväldet samlat under en kung vid tidpunkten i fråga, har det i varje fall varit ett kungadöme av kort livslängd. Hövdingarna i landet fördrev Harald Gormsen; storkungen dog i landsflykt. Och det dröjde sedan inte länge förrän andra hövdingar, upproriska northmanni, som det heter hos den samtida Thietmar av Merseburg, bortrövade hans son Svend Tjugeskägg; när denne igen blev fri, var det inte något kungadöme i Danmark som han tog i besittning; han gav sig vesterut och huserade i viking; och hemma igen, belägrade han

med sina hirdmän under ett mellanspel till sina engelska härtåg Hedeby, huvudorten för köpmännen i landet. Vid samma tid möter andra sjelvständiga och sjelvrådiga hövdingar. Daner — ödaner och vikingar som de också kallas i samtida skaldekvad — företog på egen hand under sina hövdingar ett stort härtåg till Norge; slutakten blev slaget i Hjörungavåg. I spetsen för andra skaror seglade i samma veva en skånsk hövding Toke Gormsen till Uppsala; ett diktverk förhärligade de tappres nederlag här. I England uppträdde i början av 1000-talet en annan dansk hövding, Thorkel den höge. Med 45 skepp, en hel armada, kom han till angelsachsarnas kung och försvarade hans rike mot sina landsmän. Det är möjligt att förhållandena varit något annorlunda i Knud den stores tid och att denne, som en isländsk skald förkunnar, »ensam rådde för England och Danmark». Men i så fall inte utan avbrott. Knuds egna ord från Rom före Helgeåslaget 1025 att det var hans avsikt att återställa ordning och lugn i sitt rike i öster, så att han inte skulle behöva vara rädd för örlog och fiendskap från något håll, hör hemma i detta sammanhang. Knud gick bort 1035. Allt föll i chaos. Land och rike förhärjades. Striderna mellan Magnus den gode och Harald Hårdråde å ena sidan, Svend Estridsen å den andra illustrerar upplösningen.

Dessa allmänna förhållanden ger bakgrunden för Trelleborg som historiskt fenomen. Makten i landet har väl tidtals legat hos kungarna. Men kungadömet var ännu i sin framkomst, och makten låg i lika eller högre grad hos de stora hövdingarna och deras hirdmän. Dessa hövdingar har, om man så vill, varit motsvarigheter häruppe till feodaltidens samtida furstar ute i Europa.

För att tränga djupare ifråga om kungamakt och hövdingadöme har man att vända sig till den skriftliga berättande källan framför andra till 1000-talets danska historia: Adam av Bremen. Vad han i detta avseende har att berätta vilar på egen erfarenhet. Men det har liksom kommit bort i senare tiders historiska framställning. Adam var i Danmark mot slutet av ärkebiskop Adalberts av Bremen tid, i senare hälften av 1060-talet; han besökte Svend Estridsen. Uppgifterna ifråga förekommer på spridda ställen i hans verk om de hamburgska ärkebiskoparna. Sammanställer man dem, får man följande bild av förhållandena.

Det första land som Adam kom till var Jylland. Vägen kan tas till lands eller sjös, säger han, men man drar sig för begge delarna; vägen till sjös är full av osäkerhet till följd av pirater, sjörövare. Två router för till Sjælland, den ena från Fyen, den andra från Århus. Våglängden är densamma. Men havet är stormigt och rymmer en dubbel fara: också med förlig vind är det med

knapp nöd man undgår att falla i händerna på sjörövare. Mellan Sjælland och Fyen ligger en holme. Man kallar den Sprogö, en rövarekula, spelunca latronum, en stor skräck för alla som passerar. Överfarten över det baltiska havet — här Öresund — är kort och vid Helsingborg. Väl där, kan man från Skåne se över till Sjælland, ett tillhåll för sjörövare som de är väl förtrogna med.

Om Sjælland berättar Adam vidare att man där har överflöd på guld; det samlas dit genom sjörövarnas rofferier. Befolkningen kallar dessa sjörövare för vikingar, de våra för askomanner. Och Adam beskriver i detta sammanhang hur deras ställning är till rike och samfund. Svend Estridsen har gått på ackord med dem. De betalar tribut till honom. I gengäld får de plundra och skinna de många utländingar som myllrar kring havet här. Men, tillägger Adam: det tillstånd de fått att bruka mot sina ovänner, missbrukar de ofta mot sina egna. Till den grad är de sins emellan utan tro och loven. Och så snart de fått någon i sina klor, gör de honom utan förbarmande till träl och säljer honom till någon kumpan eller utlänning.

Man frågar sig vilka dessa sjörövare var. Vikingar, askomanner, säger Adam, folk av dansk stam, om vilka han annorstädes berättar att de 994 förde sina flottor till Elbe- och Wesertrakterna och där härjade vitt och brett, 1040 till Wesertrakten. Dessa vikingar och askomanner har bildat en sammanslutning, inte en tillfällig sådan, utan en sådan med fast organisation som haft ett bestämt ändamål: att driva sjöröveri och slavhandel. Ett öland som Danmark är och var alltid helt beroende av kommunikationerna till sjös. Folken ute i Europa hade i Svend Estridsens tid stängt sina hamnar och gjort slut på vikingaoväsendet där. Vikingarna har tvungits att hålla sig hemma. Men yrke och hantering har de inte uppgett. Och den sammanslutning de bildat har haft makt och maktmedel: guld, flottor och manskap. De har besatt alla de viktiga övergångsställena från Jylland till Helsingborg. De har fått Svend Estridsens privilegium på sin rörelse och saboterat det.

Trelleborg ligger skrått över Sprogö i Stora Bält, vid övergångsstället från Sjælland till Fyen. Vi kan med stöd av Adam av Bremen och på bakgrund av de allmänna förhållandena insätta det i ett bestämt historiskt sammanhang och förklara det som historiskt fenomen. Det hör hemma i brytningstiden mellan kungamakt och hövdingadöme. Men vem eller vilka som byggde borgen låter sig inte med säkerhet ange. Möjligen kan det ha varit en danernas kung. Men lika möjligt eller möjligare: de hövdingar som med sina flottor och sitt manskap ännu i Svend Estridsens tid domine-

rade de danska farvattnen. De stora befästa lägernä som danerna något århundrade tidigare uppförde av trä och jord i Kortrijk, Elsloo och annorstädes och från vilka de beherskade stora sträckor av Vesteuropa, faller oförmedlat i minnet.

Lauritz Weibull.
